

Леонідова О.*

ПАКТ РЕРІХА ЯК ПЕРШИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР В СФЕРІ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

На сьогодні питанню охорони культурних цінностей і об'єктів присвячена ціла низка міжнародних документів, серед яких є і договори, і рекомендаційні акти. Кожен з них або спрямований на регулювання відносин охорони певної групи об'єктів в рамках категорії «культурні цінності», або присвячений захисту останніх від певного виду загроз. Кодифікуючого акту, який би зводив та узгоджував існуючі норми, поки що розроблено не було. У цьому контексті постає питання дослідження історії прийняття та юридичного змісту першого міжнародного договору з охорони культурних цінностей [6, с. 103], який був за своїм характером комплексним.

Метою даного дослідження є розкриття юридичного змісту положень Пакту про захист художніх і наукових установ та історичних пам'яток 1935 р. (відомий також як Пакт Реріха на честь автора його ідеї, художника та мислителя М. Реріха), а також з'ясування його ролі як першого всеохоплюючого договору із охорони культурних цінностей та впливу на подальшу правотворчість в цій галузі.

Зазначений договір (відомий також як Вашингтонський пакт – за місцем його укладення) був підписаний США і 20 державами Латинської Америки, що зумовило його регіональний характер, хоча він створювався і розглядався як універсальний акт [1, с. 89]. Відомий митець та філософ Микола Реріх прагнув донести до всіх народів ідею збереження культурних надбань людства як передумову його гармонійного розвитку. Руйнації, яких зазнали мистецькі шедеври під час першої світової війни, підштовхнули Реріха звернутися до світового співтовариства із закликом у формі міжнародного договору. Спроби оберекти культурні цінності від воєнних руйнувань робилися і раніше, зокрема на II Гаазькій конференції з кодифікації законів та звичаїв війни. Проте остання завершилась прийняттям поодиноких норм в цьому напрямку. Вашингтонський же договір замислювався як всеохоплюючий документ, метою розробки та укладення якого було сприяння збереженню культурних надбань людства та розвитку мистецтва і науки в майбутньому. Самим автором ідеї пакту останній розглядався як імпульс до охорони культури зусиллями всіх держав та народів, і повинен був стати своєрідним «Червоним Хрестом культури» [3, с. 88].

Положення пакту є досить широкими та універсальними, та водночас передбачають конкретні заходи охорони культурних цінностей. Шляхи досягнення високих цілей, що лягли в основу цього договору, було втілено в цілком конкретних юридичних інструментах. Зокрема, пакт покладає на держав-учасниць обов'язок поваги і захисту історичних пам'яток, музеїв, наукових, художніх освітніх та культурних інституцій та їх персоналу як під час війни, так і під час миру. При цьому виділяються два ступені захисту перелічених об'єктів: загальний (його зміст полягає у наведеному вище зобов'язанні сторін пакту) та особливий. Останній має на увазі імунітет зазначених об'єктів під час війни, при чому він надається об'єктам, зареєстрованим відповідним чином в перелічених в договорі між-

* студентка 6 курсу спеціальності «міжнародне право» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Задорожній О.В.

народних установах. Крім того, пактом передбачаються негативні наслідки для порушника його положень та процедура вирішення такої ситуації.

Загалом з огляду на предмет регулювання пакт має низку сильних сторін та переваг в порівнянні з попередніми та наступними договорами в сфері культури:

- він включає в категорію охоронюваних об'єктів широке коло інституцій в широкому сенсі цього слова, що сприяє захисту практично будь-якого виду культурних цінностей;

- положення пакту застосовні як під час миру, так і у воєнний час, що підкреслює його універсальність. При цьому захист під час збройного конфлікту є безумовним і має надаватись всім культурним цінностям без застережень [5];

- пакт таким чином демонструє явну перевагу культури як цінності над військовою необхідністю;

- пакт запроваджує спеціальний захисний знак, який може бути використаний для позначення об'єктів, взятих ним під охорону ;

- при нанесенні шкоди культурним цінностям передбачається система подання скарги на порушника [4, с. 183].

Після другої світової війни ідея поширення положень Пакту Реріха знайшла своє відображення зокрема в укладенні в 1954 р. Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Як видно з назви, йдеться про охорону лише під час війни, однак у цьому документі були відтворені такі принципові положення пакту як виключення об'єктів культури з кола потенційних військових цілей, запровадження для них спеціального позначення. Можна стверджувати, що Гаазька конвенція розвинула відповідні положення пакту [3, с. 91]. Разом з тим, деякі науковці вважають її кроком назад порівняно з пактом через накладення нею обмежень щодо поваги та захисту культурних цінностей з огляду на військову необхідність [5].

У пакті вперше було заявлено про важливість збереження культурних надбань і підкреслено можливість їх охорони правовими засобами на міждержавному рівні. При цьому, порівняно з попередніми йому договорами, де побіжно згадувалось дане питання, пакт велику увагу приділяв захисту культурних цінностей і в мирний час, без якого неможлива комплексна їх охорона. Загалом пакт як всеохоплюючий юридично-обов'язковий документ із охорони культурних цінностей поклав початок цілому напрямку міжнародної правотворчості [2, с. 92]. З його невеликого за обсягом тексту вирости цілі інститути міжнародного права охорони культурних цінностей, а його власна актуальність очевидна і сьогодні. І у випадку розробки нових норм з охорони культурних цінностей, важливо мати на увазі Пакт Реріха як прогресивний документ, що вказав дійсну цінність культури для всього людства.

Цей міжнародний договір залишається діючим і понині, та зараз його принципова роль полягає у підкресленні важливості охорони культурних цінностей та необхідності вжиття заходів для їх збереження незалежно від їхнього походження та характеру зусиллями усіх держав.

Література

1. Александров Э. Международно-правовая защита культурных ценностей и объектов. – София, 1978. – 132 с.
2. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей. – М.: Междунар. отношения, 1979. – 192 с.
3. Богуславский М.М. Пакт Рериха: Разработка норм международного права об охране памятников культуры // Наука и жизнь. – М., 1975. – № 6. – С. 88 – 91.

4. Галенская Л.Н. Музы и право. Правовые вопросы международного сотрудничества в области культуры. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1987. – 223 с.
5. Куцарова М. Пакт Рериха – основа международно-правовой системы защиты ценностей культуры и ее будущее // Культура и время. – М., 2005. – № 4 (18).
6. Nahlik S. La protection internationale des biens culturels en cas de conflit arme' // Recueil de cours / L'academie de droit international de la Haye. – Martinus Nijhoff Publishers, 2000. – P. 61 – 163.